

Osobni pogled na obrazovanje u ratu

Maja Lukić Puškarić, prof.
Osnovna škola Dubovac

Kada sam čula najavu za sljedeću temu časopisa *Poučavanje povijesti*, koja se odnosi na obrazovanje u ratu, prvo na što sam pomislila bila su djeca, izbjeglice iz Ukrajine i njihovo školovanje u karlovačkim osnovnim i srednjim školama. Međutim, kako osnovna škola u kojoj sam zaposlena nema ukrajinskih učenika, jer smo najveća škola Karlovačke županije s velikim razredima (u prosjeku imamo 26 učenika po razredu) i kako je bilo logično da se oni rasporede po ostalim osnovnim školama, tako nemam saznanja o tome kako se odvija nastava u školama koje su upisale ukrajinsku djecu. Ne mogu pisati o poteškoćama kojih je zasigurno bilo kad govorimo o prilagodbi ukrajinske djece na hrvatski nastavni proces i nepoznavanje jezika, niti o poteškoćama s kojim su se susretali učitelji u osnovnim i nastavnici u srednjim školama kako bi nastavu prilagodili novopridošlim učenicima te ih učinili aktivnim sudionicima iste. Taj je rat tužna svakodnevica za one koji su njegovi sudionici (vojnici na bojištima, civili i izbjeglice), a za nas ostale, koji smo gotovo svakodnevno suočeni s izvještavanjima putem medija o ratu, podsjetnik na proživljena ratna iskustva tijekom Domovinskog rata.

Kada je počeo Domovinski rat, bila sam djevojčica od 11 godina i upravo krenula u 5. razred osnovne škole. Odlučila sam pisati o obrazovanju u ratu na temelju osobnog iskustva. Moje je sjećanje fragmentirano i ne mogu točno reći koji su razlozi mojeg zaborava svega što se tad događalo. Je li to činjenica da sam bila dijete koje nije bilo pretjerano svjesno svega što se događalo, je li to činjenica da je otad do danas proteklo 32 godine ili je to činjenica da sam možda nesvjesno potisnula dobar dio tadašnjih događanja? Ono čega se jako dobro i danas sjećam osjećaj je koji sam imala kad sam jednog predivnog, toplog i sunčanog rujanskog jutra čula zračnu opasnost (koje su se tad mogle čuti jer su preleti zrakoplova JNA bili česti) i pogledala kroz prozore stana u kojem sam stanovala te vidjela prazan kvart u centru grada Karlovca. Sjećam se osjećaja bespomoćnosti jer sam zatvorena na takav divan dan u zamračenoj kući. Sjećam se i misli koja mi je tad proletjela glavom: *Više nikad nećemo moći izaći van igrati se u parku!* Zbog zaborava mnogih bitnih podataka koji su mi bili potrebni da popunim rupe u sjećanju, a trebaju mi za potrebe pisanja ovog članka, potražila pomoć svoje majke. Ona mi je bila vrijedan izvor informacija, ali je i sama odgovore na mnoga moja pitanja morala potražiti u svojem rat-

nom dnevniku, koji je brižno vodila tijekom cijelog trajanja rata i koji obiluje podacima vezanima za ratna zbivanja u Karlovcu. Podatke koji se odnose na organiziranje ratne nastave osim majke pružio mi je i moj tadašnji učitelj Povijesti, a danas kolega, učitelj Stanko Vladić, koji je sudjelovao u izvođenju nastave tih ratnih godina, a i danas radi u istoj osnovnoj školi.

Početak mojeg ratnog školovanja bio je u rujnu 1991. godine. Nastavna godina započela je redovno, ali nije dugo trajala. Osnovna škola koju sam pohađala nalazi se u samom centru grada. Tad je to bila škola s velikim brojem učenika. Osnovna škola *Ivo Lola Ribar* 1990. godine preimenovana je i počela nositi ime hrvatskog bana pučanina Ivana Mažuranića. Prvu ratnu 1991. godinu dočekuje podijeljena na dvije škole. A smjena ostaje Osnovna škola *Ivan Mažuranić*, a B smjena postaje Osnovna škola *Braća Seljan* (ime dobiva po karlovačkim istraživačima Mirku i Stjepanu Seljanu). Razlog podjele bio je velik broj učenika i velik broj razrednih odjela. Međutim, ovakva situacija nije dugo potrajala. Broj učenika se tijekom prve ratne godine smanjio i više nije bilo potrebe za postojanjem dviju škola. Mnogi učenici srpske nacionalnosti otišli su već na početku školske godine 1991./1992. Otišli su i mnogi učitelji srpske nacionalnosti. Godine 1992. Osnovna škola *Ivan Mažuranić* se ukida, preimenovana je i spojena s postojećom Osnovnom školom *Braća Seljan*, a kako je to već bila ratna godina, u sklopu škole nalazi se i prognana Osnovna škola *Turanj* jer se zgrada te škole nalazila na samoj crti bojišnice i nastava se u njoj nije mogla održavati.

Nastavna godina 1991. godine započela je na vrijeme. Čak se pripremala i ekskurzija za učenike osmih razreda. Međutim, ozračje i situacija u Karlovcu bili su daleko od uobičajenih i svakodnevnih. Za ilustraciju svakodnevice poslužit će nam pripremni poslovi koje su tad učitelji radili prije početka nastavne godine, dakle početkom školske godine. Osim uobičajenih poslova pripremanja učionice, udžbenika, nastavnih materijala i uobičajenih razredničkih i učiteljskih poslova prije početka nastave, učitelji su te 1991./1992. školske godine oko školske zgrade slagali vreće pijeska koje su trebale zaštititi podrumске prostorije. Većini učitelja bilo je jasno da je situacija daleko od normalne. Nekolicina učitelja prestala je dolaziti na posao zbog korištenja bolovanja. Bolovanje je zapravo bio sinonim za napuštanje grada i nevratanje na posao, a odnosilo se na učitelje srpske nacionalnosti koji su napustili grad sa svojim obiteljima.

Dva tjedna nakon početka nastavne godine nastava se prekinula (18. 9. 1991.). Grad se polako odijevao u ratno ruho: odluka o policijskom satu donesena je 9. rujna 1991., određen je prvi stupanj zamračenja, u okolici grada raspoređuje se hrvatska garda, svakodnevno su se mogle čuti detonacije, po gradu se raspoređuju snajperisti. U gradu i bližoj okolici nalazilo se čak 39 vojnih objekata što je Karlovac činilo pravom militariziranom zonom. Pred sam početak rata JNA je u gradu rasporedila dodatne vojne snage u vojarnе (nekoliko vojarni nalazilo su se u samom centru grada). Mnogima je bilo jasno da se nastavna godina neće moći odvijati normalno te da će se prekidi nastave biti jedan od manjih problema s kojima će se stanovnici Karlovca suočavati. Nastava ponovno počinje 30. rujna 1991. Poslijepodnevna smjena je pomaknuta u međusmjenu kako bi završila do početka policijskog sata. Nastava je trajala sve do 4. listopada 1991. kad je započeo opći napad JNA na Karlovac i okolice. Najprije su zrakoplovi započeli svoje prelete, bacajući tzv. padobrančice kojima su označavali ciljeve, nakon čega su uslijedile pješачke borbe na prilazu gradu. Zatim je uslijedio sveopći topnički napad. Na grad su padale granate sa srpskih položaja u okolici grada kao i iz vojarni u gradu. Oglašene su opća i zračna opasnost. Uslijedio je dulji prekid nastave.

Tog smo sunčanog i toplog listopadskog petka moj brat blizanac i ja krenuli u školu u poslijepodnevnu smjenu, koja je, kako sam već napomenula počela u međusmjenu u 13 sati. Škola se nalazila (i danas je na istom mjestu) oko 400 m od stana u kojemu smo tad živjeli (u kojem i danas stanuju moji roditelji). Zgrada škole ima prizemlje i dva kata. U gradu se osjećala velika napetost, iako su preko radija dolazile vijesti da stanovnici grada nemaju razloga za brigu. Zbog toga je majka odlučila doći po mog brata i mene ranije u školu, kao da je predviđjela scenarij koji je uslijedio. Nastavna godina tek je bila počela, brat i ja krenuli smo u 5. razred te moja majka još nije upoznala razrednicu i nije znala u kojoj se učionici održavaju određeni predmeti (nastava se odvijala po kabinetskom načelu u kojem učenici mijenjaju učionice). Došavši u školu, uspjela je po imenu i prezimenu pronaći razrednicu i rekla joj je da nas želi odvesti kući. Međutim, tad je uslijedila opća panika jer su u tom trenutku na grad počele padati prve granate i doslovce su svi učenici bili pušteni kućama. Sjećam se trenutka kad smo brat i ja istrčali iz učionice i na školskom

hodniku ugledali majku koja nas je tražila. Nas troje brzo smo istrčali iz škole, a na pola puta do stana, točno u 13:45 zatekao nas je zvuk početka uzbune za opću opasnost. Trajala je do 7 sati ujutro sljedećeg dana. Kasnije smo saznali da mnogi učenici uopće nisu uspjeli doći do svojih domova i da je velik broj učenika ostao zatočen u gradskom pothodniku koji se nalazi u blizini autobusnog kolodvora i na koji je tog dana, početka općeg napada na grad, pala granata i gdje su, na žalost, zabilježene prve civilne žrtve.

Zgrada u kojoj smo stanovali imala je oznaku javnog skloništa što je značilo da su ulazna vrata u zgradu morala biti stalno otključana kako bi se ljudi mogli neometano skloniti u slučaju da ih sirena za uzbunu zatekne dok su udaljeni od svojeg stana ili kuće. Te su noći, s 4. na 5. listopada 1991. u našem skloništu s nama, stanarima zgrade, bile sklonjene i dvije djevojke iz gradske okolice, srednjoškolke, koje je opća opasnost zatekla na putu do lokalne autobusne stanice.

Unatoč dramatičnim trenucima u listopadu 1991. godine za moj rodni Karlovac te činjenici da su snage JNA tenkovima došle do samih prilaza gradu i da su hrvatski branitelji bili potisnuti do samog mosta preko rijeke Korane (koji se nalazi na samom ulazu u grad), nastava se brzo reorganizirala. Već 24. listopada 1991. preko tadašnjeg Hrvatskog radija Karlovac započela je Radio-škola. Sjećam se da smo brat i ja pisali domaće zadaće i učili na kuhinjskom stolu jer se kuhinja nalazila na zaštićenijoj strani stana. Novi udžbenici iz povijesti još nisu postojali i na snazi su na početku školske godine 1991./1992. još uvijek bili udžbenici iz vremena Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Nastavne teme su se još dok je trajala nastava u školi obrađivale tako da je učitelj sam pripremao materijale za obradu gradiva i radio bilješke koje su potom učenici zapisivali u bilježnice i po tome učili.

Projekt Radio-škola bio je prvi takve vrste u Hrvatskoj. Tadašnja predsjednica Sekretarijata za društvene djelatnosti Grada Karlovca Anica Šimunčić na aktivnu je ravnateljicu osnovnih i srednjih škola iznijela ideju da bi se djeca nečim trebala okupirati za vrijeme granatiranja, kad su u skloništim i podrumima, da ne misle samo na iščekivanje granata i da se njihov strah malo ublaži. Radio-škola nije išla uživo. Nastavni sat snimljen je u studiju, a kasnije su se učitelji mogli snimati na kazete kod kuće i poslati snimke u studio prije emitiranja. Nastavni sat za pojedini predmet je trajao od 7 ili 10 minuta do maksimalno 15 minuta, a zatim je uslijedio novi predmet, odnosno novi nastavni sat. U tako kratkom vremenu učiteljima nije bilo lako sažeti sve bitne informacije vezane uz određeno nastavno gradivo. Emisiju su vodili i koordinirali stručni suradnici (psiholozi) koji su dolazili iz različitih škola. Zadatak psihologa bio je da umire djecu, bake i djedove, koji su najčešće bili s djecom, jer su roditelji imali radne obaveze ili su očevi bili na fronti. Svaki učitelj koji je bio zadužen za održavanje nastave u Radio-školi bio je zadužen za jedan razred, npr. učitelj iz jedne karlovačke osnovne škole bio je zadužen samo za predavanje povijesti 5. razreda, dok je učitelj iz druge osnovne škole predavao povijest 6. razreda. To je vrijedilo za sve nastavne predmete kako osnovne tako i srednje škole. Tako je uglavnom svaka karlovačka škola na Radiju imala svojeg predstavnika iz određenog predmeta, a njihovu su nastavu slušali učenici cijele županije. Sjećam se kako smo brat i ja slušajući Radio-školu održavali *normalnu* svakodnevicu, kako smo s knjigama i bilježnicama odlazili u sklonište ili kad nije bilo uzbune, ostajali kod kuće i zaista redovito pratili nastavu Radio-škole. Ona nije trajala dugo, oko sat ili dva, ali pomogla nam je da svoju pažnju usmjerimo na nešto drugo, a ne na ratna zbivanja. Često smo nastavu na radiju slušali dok su se čule detonacije s crte bojišnice.

Bilo je jako mnogo vršnjaka koji su poput nas pratili nastavu preko radija te aktivno u njoj sudjelovali, npr. slali pisma, pjesme, sastavke, igrali igru vješala. Sjećam se da su djeca nazivala telefonom, pogađali slova za igru vješala, a onaj koji bi pogodio pojam, dobio bi pjesmu po želji u programu Hrvatskog radija Karlovca. Nastava preko Radio-škole trajala je cijelo prvo polugodište, dakle dva mjeseca. Redovita nastava u školi započela je 27. siječnja 1992. jer je situacija u gradu i okolici bila relativno mirna.

Manji dio učenika tijekom trajanja prvog polugodišta 1991. godine nije ostao u gradu. Oni su nastavili školovanje u Oslju, Zagrebu, susjednoj Sloveniji pa čak i u Austriji. Po povratku na nastavu u Osnovnu školu *Braća Seljan* takvi su učenici bili izdvojeni iz razrednih odjela koje su dotad pohađali i smješteni u novoformljeni razredni odjel, zajedno s učenicima koji su pratili nastavu putem Radio-škole. Oni su nastavnu godinu završili po redovitom programu, dok su ostali učenici nastavnu godinu 1991./1992. završili po ubrzanom programu jer su im nedostajala dva mjeseca tijekom kojeg se nije održavala

nastava u karlovačkim školama (od listopada do prosinca 1991.). Bio je to eksperimentalni projekt kojeg smo dio bili i moj brat i ja jer smo redovito pohađali Radio-školu. Mi smo završili osnovnu školu u tom novoformiranom razrednom odjelu, s djecom koja su kao i mi slušala Radio-školu ili pohađala redovitu nastavu izvan Karlovca tijekom ta dva mjeseca 1991., a inače su pohađala Osnovnu školu *Braća Seljan*.

Nastava putem Radio-škole se nakon 1991. godine više nije provodila. To ne znači da se do kraja trajanja rata nastavni proces odvijao redovito i bez prekida. Prekidi su se događali svako malo i ovisili su o ratnoj dinamici u gradu i okolici. Znali su trajati i po desetak dana ili nekoliko tjedana, tijekom većih napada na Karlovac. Jedan od duži prekida, ne samo nastave, već i ratnog normalnog načina života počeo je 9. rujna 1993. godine kad je objavljena opća opasnost koja je trajala neprekidno do 6. listopada 1993. godine. Samo središte Karlovca granatirano je svim mogućim sredstvima i situacija je podsjećala na najgore trenutke 1991. U gradu je bilo smrtno stradalih i ranjenih. Nastava je tad bila odgođena do daljnjega. Tijekom dana i noći izmjenjivale su se situacije granatiranja i zatišja. Dane smo provodili u skloništu i majka ponekad nije mogla doći u stan koji se nalazio u prizemlju zgrade čak ni da bi skuhala ručak. Na ulice grada izlazili su samo oni ljudi koji su morali ići na posao ili u dućan po hranu. S radija su 21. rujna 1993. obavijestili da još uvijek nema uvjeta da se oglasi prekid opće opasnosti. Takva situacija potrajala je punih 28 dana kad se oglašio prestanak opće opasnosti.

Sad, dok se pišući ovaj članak prisjećam svega, čine mi se nestvarne mnoge situacije kao i život koji smo tad vodili. Zapravo mi je drago da sam rat proživjela kao dijete osnovne škole (od 11 do 14 godina), pomalo nesvjesna ozbiljnosti cijele situacije, a ne kao tinejdžerica od kojih 16 ili 17 godina. Jesmo li ostali *oštećeni* ratnim zbivanjima? Možda je riječ *oštećeni* ipak preteška, ali tragovi su ostali. Ja ni danas ne volim čuti zvuk testiranja sirene za uzbunu u gradu svake prve subote u mjesecu. Ratne generacije su, koliko su mogle, uspješno završile svoje školovanje. Nije to bio 100 % usvojen nastavni plan i program, niti blizu. Ali svi smo završili školovanje, neki s više, neki s manje uspjeha. Išli smo čak i na ekskurziju u Istru u 8. razredu. Brat i ja smo uz osnovnu školu pohađali i završili osnovnu glazbenu školu. Sjećam se kako smo vježbali klavir samo po danu i na brzinu jer su napadi na grad u najvećem broju slučajeva počinjali u poslijepodnevnim satima, a mi smo najveći dio vremena u skloništu proveli noću. Ni danas ne volim otići u podrum svojih roditelja jer me miris vraća u ratne godine.

Što se Radio-škole tiče, ona mi se u današnjem digitaliziranom vremenu također čini nestvarnom i nemogućom za provesti. Ali bila je itekako moguća! Bila je potrebna, i to ne samo kao edukacijski instrument. Rekla bih da primarna uloga Radio-škole nije bilo pružanje naobrazbe učenicima, već pružanje podrške najmlađima kao i pokušaj da se kod njih stvori privid normalnog u nenormalnim vremenima.

Prijedlog za citiranje (APA stil):

Lukić Puškarić, M. (2023). Osobni pogled na obrazovanje u ratu. *Poučavanje povijesti*, II(2), 71–74.